

УДК: 371.134+378.147+372

Осадченко Інна Іванівна,

*доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії та методики
початкової освіти Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського*

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Анотація: У статті на основі аналізу наукових джерел схарактеризовано окремі методологічні підходи до вивчення питань психодидактики професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у контексті застосування сучасних технологій навчання, зокрема, системний, синергетичний та технологічний підходи. Обґрунтовано, що системний підхід вимагає від дослідника вибір у кожному конкретному випадку певного критерію, згідно з яким можна оцінювати ефективність застосування певної технології навчання у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи тощо. Доведено, що синергетичний підхід орієнтує на аналіз деструктивних елементів існуючих технологій навчання, що дозволяють запровадити нові технології навчання; характеристику сутності та компонентів конкретної технології навчання як видозміни існуючих методики і технологій навчання тощо. Зазначено, що, з точки зору технологічного підходу, пріоритетним завданням визначення психодидактичної ролі та умов формування технологічної компетентності викладачів та їхньої готовності до застосування конкретної технології навчання.

Ключові слова: методологія досліджень, професійна підготовка, майбутні учителі початкової школи, технології навчання, системний підхід, синергетичний підхід, технологічний підхід.

Аннотация: В статье на основе анализа научных источников охарактеризованы отдельные методологические подходы к изучению вопросов психодидактики профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы в контексте применения современных технологий обучения, в частности, системный, синергетический и технологический подходы. Обосновано, что системный подход требует от исследователя выбор в каждом конкретном случае определенного критерия, согласно которому можно оценивать эффективность применения определенной технологии обучения в профессиональной подготовке будущих учителей начальной школы и тому подобное. Доказано, что синергетический подход ориентирует на анализ деструктивных элементов существующих технологий обучения, позволяющих ввести новые технологии обучения; характеристику сущности и компонентов

конкретной технологии обучения как видоизменения существующих методики и технологий обучения и тому подобное. Отмечено, что, с точки зрения технологического подхода, приоритетной задачей определения психодидактической роли и условий формирования технологической компетентности преподавателей и их готовности к применению конкретной технологии обучения.

Ключевые слова: методология исследований, профессиональная подготовка, будущие учителя начальной школы, технологии обучения, системный подход, синергетический подход, технологический подход.

Abstract: On the basis of analysis of scientific sources described some methodological approaches to the study of issues psychodydaktyky training of primary school teachers in the context of the use of modern learning technologies, including systemic, synergistic and technological approaches. Proved that a systematic approach requires the researcher choice in each case a certain criterion by which you can evaluate the effectiveness of specific educational technologies in the training of primary school teachers and others. It is proved that a synergistic approach focuses on the analysis of the destructive elements of existing learning technologies, allowing to introduce new technology training; the nature and characteristics of the components of a particular technology training as modification of existing methods and technologies of teaching others. It is noted that terms of technological approach, priority psychodydaktychnoyi definition of the role and conditions of formation of the technological competence of teachers and their willingness to use specific technology training.

Keywords: research methodology, training, primary school teachers, learning technologies, systems approach, synergetic approach, the technological approach.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна нормативно-правова база вищої освіти, передусім Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), враховуючи продовження євроінтеграційних освітніх процесів, квінтесенцією має спрямування на застосування сучасних технологій навчання. Зазначене спонукає науковців до продовження адаптації традиційних технологій навчання до умов сьогодення та розроблення нових технологій навчання, апелюючи певними методологічними підходами. Методологія педагогічної науки розуміється як система знань про основи й структуру педагогічної теорії, теоретичні підходи до вивчення педагогічних явищ і процесів, принципи застосування цих підходів і способи одержання знань, які відображають педагогічну дійсність, як система

діяльності щодо одержання таких знань (Н. Бібік, С. Гончаренко, О. Савченко та ін.). Методологічні основи педагогіки – це науковий фундамент, що допомагає дослідникові пояснити досліджувані педагогічні явища і розкрити закономірності їх функціонування і розвитку.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Методологія педагогічних досліджень була предметом вивчення дослідників А. Андрєєва, Л. Бурман, В. Загвязинського, Л. Колток, С. Корнієнка, В. Кудіна, В. Лозової, І. Малафіїка, Н. Олехновича, С. Перевалова, О. Пехоти, Г. Селевка, М. Скаткіна, С. Смірнова, М. Соловей, Є. Спіцина, Ю. Фокіна, В. Чайки, В. Шахова та ін. На думку вчених, кожне дослідження представлено окремими підходами, адже методологія педагогічного процесу не може залишатися без змін, а її конкретизація буде пов’язана зі стилем модернізації форми. Тому кожне нове дослідження потребує побудови власних методологічних засад.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досліджуючи процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у вищому навчальному закладі, треба обрати для цілеспрямованості наукового пошуку певні методологічні підходи, розуміючи їх як «сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь»; «основний стратегічний напрям системи освіти, навчання» [11, с. 52]). Ключовими орієнтирами вибору методології нашого дослідження є його об’єкт: процес підготовки майбутніх учителів початкової школи і предмет: методологія дослідження психодидактичних умов застосування сучасних технологій технології навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Формулювання цілей статті. Мета статті – схарактеризувати на основі аналізу наукових джерел окремі методологічні підходи до вивчення питань психодидактики професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у контексті застосування сучасних технологій навчання, зокрема, системний, синергетичний та технологічний підходи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах вищого педагогічного навчального закладу є безумовно складною відкритою психодидактичною системою (дидактична система – теоретико-педагогічні засади реалізації освітнього процесу; психологічна система – психологічні засади реалізації освітнього процесу). Пошук відповіді на запитання: які саме елементи психодидактичної системи у навчанні майбутніх учителів початкової школи потребують зміни в умовах застосування сучасних технологій навчання, вочевидь, потребує застосування *системного підходу*.

Як відомо, у рамках системного підходу, професійна підготовка характеризується як цілеспрямована діяльність, заснована на певних принципах і закономірностях системоутворення, зв'язках між компонентами системи – її метою, завданнями, змістом, формами і методами навчання у їх взаємодії тощо [7]. Відносно самостійні компоненти психодидактичної системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи мають досліджуватися у взаємозв'язку, розвитку. Зі зміною одного компонента системи змінюються інші, що дозволяє виявити інтегративні системні характеристики, відсутні в окремих елементах як складниках. Зазначене дозволяє аналізувати досліджуване явище як систему, що має певну побудову і свої закони функціонування.

Найважливішими принципами системного підходу, що застосовуємо до досліджуваного питання у результаті аналізу наукових джерел П. Гусака, В. Загвязинського, Н. Олеховича, називаємо такі:

1. Принцип цілісності, що обумовлюється діалектичним розумінням явища у його внутрішніх зв'язках і залежностях, єдністю і водночас протилежністю цілого і частини.

Цілісність психодидактичної системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи полягає у тому, що окремі компоненти не можна аналізувати уособлено від всієї системи. Так само будь-який компонент технології навчання як системи має досліджуватися у єдності з іншими компонентами в умовах застосування сучасних технологій навчання. Система (психодидактична

система, технологія навчання) не має пріоритетних компонентів: за умови неякісності або нефункціональності будь-якого компонента уся система стає неякісною і нефункціональною. Дидактична модель технології навчання – також система – зразок, взірець злагодженої взаємодії компонентів організації спеціального навчання майбутніх учителів початкової школи в умовах застосування сучасних технологій навчання.

2. Принцип структурності, що передбачає необхідність аналізу і опису внутрішньої організації, структури системи, тобто визначення її компонентів, зв'язків і залежностей між ними.

Виокремлення структури технології навчання, по-перше, дозволяє виявити умови технологізації процесу навчання: наявність тих компонентів, які й створюють технологію навчання як таку. По-друге, характеристика структури певної технології навчання сприятиме визначенню її сутності, відмінності від інших технологій навчання.

3. Принцип інтегративності, який полягає у тому, що кожний компонент системи існує як такий лише умовно, оскільки постійно перебуває у безперервному зв'язку з іншими компонентами і без них як елемент цілого функціонувати не може.

У процесі реалізації певної технології навчання будуть виявлені можливості результативної взаємодії з аналогічними системами – іншими технологіями навчання, адже психодидактична система професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи – це сукупність технологій навчання як підсистем.

4. Принцип ієрархічності, який вказує на те, що кожна система в одних випадках – підсистема системи вищого порядку, а в інших – кожний компонент системи виступає як підсистема.

Так, кожна технологія навчання є компонентом процесу навчання, а процес навчання – складник психодидактичної системи, який підпорядковується системі професійної освіти майбутніх учителів початкової школи. Отже, зміни, які відбуваються у системі вищого порядку (системі освіти, психодидактичній

системі), ієрархічно передаються системам нижчого порядку – технології навчання.

5. Принцип зовнішньої обумовленості, оскільки кожна система може існувати лише у взаємодії із середовищем, в якому вона функціонує, виступаючи ведучим активним компонентам такої взаємодії.

Дослідження будь-якого педагогічного явища може бути цілісним лише з урахуванням зовнішніх умов і чинників, що впливають на його розвиток і функціонування. Це повністю стосується і конкретної технології навчання, і конкретних умов її реалізації.

Особливість застосування системного підходу виявляється у тому, що він вимагає від дослідника дотримання низки умов: вибір у кожному конкретному випадку певного критерію, згідно з яким можна оцінювати ефективність застосування технології навчання у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи; визначення психодидактичних умов діяльності викладачів, з яких вибираються найефективніші для застосування конкретної технології навчання; врахування об'єктивних і суб'єктивних чинників, що сприяють або не сприяють професійному становленню майбутнього вчителя початкової школи в умовах застосування технології навчання.

Як відомо, будь-яка система, функціонуючи, самоорганізовується, що спонукає до застосування *синергетичного підходу* (синергетика – «науково-філософський принцип, що розглядає природу, світ як самоорганізовану комплексну систему» [1, с. 1317]), що виявляється у наданні переваги самоорганізації та саморозвитку. Він передбачає дослідження процесів переходу складних систем у впорядкований стан і розкриття зв'язків між елементами цієї системи, за умови, що їх сумарна дія в межах системи перевищує за ефективністю просту суму функцій дій елементів, узятих окремо [3, с. 8].

О. Маринівська зробила висновок, що синергетичний підхід визначає філософію освіти XXI ст., насамперед, завдяки фокусуванню уваги на динамічних, а не статичних процесах, на відмові від передбачення точних майбутніх станів певних явищ [8, с. 25]. Власне, лише синергетичний підхід

дозволяє зрозуміти беззаперечну сутність та необхідність будь-яких інноваційних процесів у освіті: від їх появи, функціонування, розвитку та руйнування [8], зважаючи на те, що інноваційні елементи можуть бути деструктивними за своїм місцем у системі, але креативними за своєю суттю [8, с. 26]. Отже, синергетичний підхід дозволяє звернути увагу на деструктивні елементи психодидактичної системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах застосування сучасних технологій навчання та розпізнати серед них ті, що потрібні для її функціонування в оновленому, досконалішому вигляді. Йдеться про виокремлення елементів, що становлять проблемні аспекти процесу переходу до технології навчання у вищому навчальному закладі, і є важливими з точки зору синергетичного підходу.

Синергетичний підхід [5, с. 812] фокусує увагу на нестабільності як природному стані функціонування психодидактичних систем професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах застосування сучасних технологій навчання, на множинності й невизначеності шляхів їх розвитку залежно від різночинних умов, які на них впливають. Адже одним із ключових «досягнень синергетики є те, що вона уперше розкрила найважливішу роль «хаотичного начала» у розвитку усіх явищ світу...», суттєво нові діалектичні принципи взаємодії таких протилежних начал, як: ... сталість і змінність, передбачуваність і непередбачуваність майбутнього...» [4, с. 813].

Зауважимо, що всі системи освіти належать до синергетичних систем. Головна суперечність їх розвитку – взаємодія двох начал: того, що створює нові освітні системи, і протилежного йому – дисипативного («розмивального»), або хаотичного, який руйнує ці системи [5, с. 812]. Таким чином, з точки зору синергетичного підходу, будь-яка освітня система на певному історичному етапі відіграє позитивну роль. Проте з часом застаріває і, зазвичай, змінюється, причому не у плановому, передбачуваному порядку, а дисипативним шляхом: шляхом хаотичних спроб і помилок. Нові елементи, започатковані хаотичним способом, протилежні до попереднього порядку, стають позитивними: елементами системи, її якістю або новою цілою системою.

В. Коржуєв та А. Попков виокремлюють три аспекти синергетичного підходу: нелінійність (можливість кількох варіантів розвитку певної системи); відкритість (обмін інформацією); когерентність (узгодженість взаємодії елементів, що проявляється стосовно усїєї системи) [12, с. 811]. Саме ці аспекти, на думку Л. Величко, притаманні освітній системі: «Вона здатна до самоорганізації, резонансно реагує на зовнішні подразники, на її функціонування впливає попередній розвиток. Використання синергетичних моделей в освіті виявляється відчутно евристичним для цієї галузі, оскільки вони дають змогу розкрити механізми «організації порядку», й перетворення його в менш організовані форми, конкуренцію чи синхронізацію підсистем, синергізм або антагонізм компонентів (чинників)» [2, с. 9].

Синергетика розкриває дві основні форми розвитку складних систем – біфуркаційну (подвійну, роздвоєну) та еволюційну. В еволюційній формі «здійснюється біфуркаційна ліквідація лише окремих елементів системи при збереженні тих її позитивних рис, які будуть відігравати прогресивну роль і в майбутньому» [6, с. 813].

Системність та синергетичність, як, відповідно, конструкція навчання та його самоорганізація, на кожному етапі розвитку спонукають вияв біфуркаційності. По-перше, розподіл цінностей та потреб на особистісні та суспільні. По-друге, змістове наповнення передбачуваних кваліфікаційних вимог до фахівця, запланованих у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи та реально необхідних кваліфікаційних вимог у практичній діяльності вчителя початкової школи. Тому, насамперед, на засадах синергетичного підходу [6, с. 813] можна також вирішити головне завдання сучасної освіти: формування такої особистості майбутнього вчителя початкової школи, яка б змогла біфуркаційно позитивно поєднувати індивідуальні інтереси (прагнення до самореалізації, здобуття можливості пристойного заробітку тощо) із значущими суспільними інтересами (вчитель початкової школи як формувальник майбутньої особистості молодшого школяра).

Знову ж таки, нестабільність функціонування психодидактичної системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи водночас і спричинена, і залежна від інноваційних освітніх змін, викликаних черговими суспільними перетвореннями. З цієї позиції необхідно з'ясувати: чи є конкретна технологія навчання суспільно-освітньою потребою у сфері підготовки майбутніх учителів початкової школи як спроба подолати певні суперечності цієї галузі в умовах застосування сучасних технологій навчання.

Отже, синергетичний підхід орієнтує на:

- аналіз деструктивних елементів існуючих технологій навчання, які дозволяють запровадити нові технології навчання;
- характеристику сутності та компонентів конкретної технології навчання як видозміни існуючих методики і технологій навчання;
- виокремлення психодидактичних умов застосування у педагогічному вищому навчальному закладі певної технології навчання;
- з'ясування умов біфуркаційно позитивного поєднання індивідуальних культурних інтересів із суспільними, міжкультурними інтересами майбутніх учителів початкової школи як відповідності кваліфікаційним вимогам таких фахівців.

Технологізація – неухильне дотримання змісту і послідовності етапів упровадження нововведень, це модифікація соціальної структури сучасного суспільства, сфери діяльності і психології майбутніх фахівців. На думку В. Пилипчука, «... технологічність дидактичного процесу, яка була властива йому в усі освітні епохи, в сучасному синергетично зорієнтованому загальнонауковому просторі набуває нової якості» [10, с. 128]. Тому необхідним у дослідженні є застосування *технологічного підходу*, що дозволяє дослідити всі аспекти процесу побудови професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи: від постановки цілей, проектування, організації навчального процесу – до перевірки ефективності створеної психодидактичної системи в умовах застосування сучасних технологій навчання.

Оскільки технологічний підхід передбачає оволодіння певними прийомами та операціями, адаптацію технології навчання до конкретних умов навчання майбутніх учителів початкової школи, то треба враховувати, що при цьому найбільша роль належить викладачу: технологія навчання «трансформується через особистість викладача, його кваліфікацію, рівень майстерності ...» (Л. Мільто) [9, с. 13]. Водночас, саме через цей аспект недостатнє застосування технологій навчання А. Коржуєв, В. Попков [13, с. 77] пов'язують із істотними недоліками підготовки викладачів: фактично, відсутністю такої підготовки і підвищення їхньої кваліфікації, наявністю неякісних підручників і посібників в умовах застосування сучасних технологій навчання.

Аналіз психолого-педагогічних джерел та практичний досвід дозволили педагогам (Л. Мільто, Н. Олехнович, О. Пометун, В. Саблін, С. Слаква та ін.) визначити однією із характерних ознак технологічного підходу у дослідженні застосування викладачами відповідних засобів навчання у вищих навчальних закладах. Причому засобом професійної підготовки, яким мають опанувати викладачі, може бути як масштабне психодидактичне явище (власне технологія навчання), так і окремі її компоненти (обрані форми, методи навчання). Важливо тільки з'ясувати те, на якому етапі засіб стає технологічним, перетворюючи сам процес навчання на технологію, але не втрачає суб'єктності.

Таким чином, з точки зору технологічного підходу, пріоритетним завданням визначення психодидактичної ролі та умов формування технологічної компетентності викладачів та їхньої готовності до застосування технології навчання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, методологія дослідження психодидактичних засад застосування технології навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи передбачає, передусім, орієнтації на системний, синергетичний та технологічний підходи. Водночас подальшого вивчення потребує питання з'ясування особливостей застосування аксіологічного, акмеологічного та компетентнісного

методологічних підходів до досліджень проблем професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. ; з дод., допов. та CD. – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
2. Величко Л. Синергетичні характеристики навчального процесу / Л. Величко // Біологія і хімія в школі. – 2006. – № 3. – С. 9–10.
3. Кудіна В. В. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. В. Кудіна, М. І. Соловей, Є. С. Спіцин. – К.: ТОВ Видавництво «Ленвіт», 2007. – 356 с.
4. Лекції з педагогіки вищої школи: навчальний посібник / за ред. В. І. Лозової. – Харків: «ОВС», 2006. – 496 с.
5. Лефтеров В. О. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ: монографія / В. О. Лефтеров, О. В. Тимченко. – Донецьк: ДВВС МВС України, 2002. – 324 с.
6. Лисевич О. В. Формування культури педагогічного спілкування майбутніх вчителів у діалогічних навчальних ситуаціях на заняттях вищої школи / О. В. Лисевич // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць. – Кривий Ріг: Редакція КДПУ, 2010. – Випуск 30. – С. 178–181.
7. Лозова В. І. Дидактика вищої школи / В. І. Лозова // Лекції з педагогіки вищої школи: навчальний посібник / за ред. В. І. Лозової. – Харків: «ОВС», 2006. – С. 48–267.
8. Мариновська О. Я. Формування готовності вчителів до проектно-впроваджувальної діяльності: теорія і практика: монографія / Оксана Яківна Мариновська. – Івано-Франківськ: Симфонія форте ; Полтава: Довкілля-К, 2009. – 500 с.
9. Мільто Л. О. Методика розв'язання педагогічних задач: навч. посібник / Л. О. Мільто. – 2-ге вид., перероб і доп. – Харків: Ранок-НТ, 2004. – 152 с.

10. Пилипчук В. В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя в предметних методиках навчання: монографія / В. В. Пилипчук. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 176 с.

11. Полат Е. С. Реализация личностно ориентированного подхода и конструктивизма в системе обучения / Е. С. Полат // Современные педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. С. Полат, М. Ю. Буханкина. – 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – С. 104–296.

12. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. – К.: Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.

13. Попков В. А. Теория и практика высшего профессионального образования: учебное пособие для системы дополнительного педагогического образования / В. А. Попков, А. В. Коржуев. – М.: Академический проект, 2010. – 341 с.